

1.1. Aitzinsolasa

Euskararen Herri Hizkeren Atlasaren (EHHA) laugarren liburukia egiten du argitara dakargun honek, bilduma osatuko duten hamabiko sail horretatik. Emaitzak argitaratzeari buruz, bidearen herena egina dugu jadanik. Eginkizun duguna sail handia, hala ere. Nolanai ere, emaitzen argitaratzea zaluago doa, lanaren bururatzea baino.

Euskaltzaindiak aspaldi heldu zion Euskararen Atlas orokorra egiteko lanari, hala gogoia asmo eta asmoa egitasmo bihurtzen zuela. Gogoak eta lehen hasikinak aspaldikoak dira izan. Gudu aurrean bertan bideratu ziren Azkueren ardurapean lehen lanak, baina gaur egungo EHHA egitasmoak 1983an izango du sorrera, aurreko urteetan beronen inguruko kezkek azaldu eta gogoetak umotzeko hainbat iritzi eralki bazen ere Akademiaren barrenetik zenbait jardunalditan. Bide luzea egin da harrezkero, hala behar ere baitzuen. Metodologia aldetik arazoak konplexuak ziren: zimenduak sendo ipini behar ziren, ondoko lana eraginkorra izan zedin eta alferreko beharrik gerta ez zedin. Gure artean esperientzia handiegirik ere ez zen honelako langintza astun baterako; jende gaztea trebatu behar zen, erbesteko esperientziak ezagutu, adituei entzutea eman. Galdetegi orokorrean itsuan jarraiki gabe, euskararen eta euskal gizarte tradizionalaren ezaugarrietara moldatu behar zen galdera-inkesta; adostu eta finkatu. Inkesta luzea zen: hiru mila ehun eta gehiago kontzeptu ziren guztira galdegai.

Ondoren bide egiten hasi behar zen. Hala burutu ziren hurrengorik hurrengo prozesuaren epe eta helmuga guztiak. Inkesta aplikatu zen lehenik Euskal Herriko 145 herritan, euskara mintzo zen herrialde eta euskalki guztietan (1987-1992). Grabatu eta koadernoetan bilduriko erantzun guztiak datu basean sartzea etorri zen ondoren. Datuen kopurua erraldoia izanik, eta aldian aldian informatika mailan izan diren berrikuntzen ondorioz, luze jo zuen prozesu honek (1986-2008). Datuak sartu ahala, materialak ediziorako elaboratzeari ekin zitzaion (1998tik aurrera). Eta, azkenik, edukia aiez alekako ediziorako prestatzen saiatu izan gara. Azken ildo bioi darraie momentuon Atlas egitasmoa: elaboratzeari eta argitaratzeari. Lanik funtsezkoena, bilketa eta sailketa, egina

da zorionez; ondo egina, dena esateko, eta jatorrizko informazioa, bai grabatua, bai koadernoetako, baldintza seguruetan gordea da etorkizunerako. Horri esker Euskaltzaindiak Herri Hizkeren berdingabeko ondarea bermatu dio gizar-teari eta ikerlegoari. Eta Euskararen Atlas dela eta, hau ere esan behar da: Euskarak eta Euskal Herriak ez diela jadanik zorrik Europako hizkuntza eta kultura nagusiei, atlasgintzan behintzat.

Gauden 2012. urte honetan ematen da argitara laugarren liburukia, horretan aurreko urteetan hasitako erritmo eta abiadari ondo erantzuten zaiola. Lehen erditzeak nekeak gertatzen baitira, hala lehen bi aleak ere: 1. eta 2. liburukiak batera atera ziren (2008), hurrengo 3.a etorri zen (2010), eta pausoa geldirotu gabe, laugarrena orain. Etorkizun direnen itxaropen beteaz, hala ere.

Liburuki honek, galdesortaren 27010-35920 bitarteko galderen erantzunak jasotzen ditu: erantzutegiaz lehenik eta mapa bidez ondoren. Mapan ematen diren erantzunak, errazagoak eta ikusgarriagoak dira kontsultagilearentzat. Galdetutako kontzeptuari buruz eman diren erantzunen artean, garrantzitsuenak, pisuzkoenak, "superlema" deritzenak, ezkerreko zutabe baten zerrendaturik ageri dira; eta superlema bakoitzari kolore bat egotzi zaio mapari begira. Eta ondoan dagoen mapan, euskara mintzatua oraindik bizi den eremua islatzen duen mapa horretan, kolore bidez zedarritzen dira zutabe horretako erantzunei dagozkien eremuak, herriz herri. Maparen azpian, ezker, definizioari eta erantzunei buruzko argibiderik behinenak ematen dira, eta eskuin, herri batzuetako erantzun interesgarri edo deigarriak, tokiko hizkeraz. Maparen aurreko erantzutegia, adituentzat pentsatua dago: lurraldeka eta herrika ematen dira banan-banan jasotako erantzun garbiak, fonetikoki transkribaturik.

Liburukiak jasotzen duen edukiaz esango dugu gai edo jakintza eremu bi barruan hartzen dituela esan daiteke: etxe-abereak eta etxea bera.

Liburukiaren lehen parte, etxe-abereei eskainia dago: txerri, hegazti, txakur, katu eta enparau. Txerriaren gaiak arlo zabala hartzen du (27010-27560), tradizio gizartean goren mailako elikagaia izan baita txerria. Txerriaren izenak *-txerri|txarri, ordots|apo|aketz-*, zenbait fenomeno biologiko

edo naturako *-irausi|umeske*, *musurka|muturka|uxar-*, egotegia *-txarrikor-ta*, *txerritegi-*, txerri-hiltze prozesua, txerri barruko parte ezagunenak *-pernil|urdaiazpiko*, *guntzurrun|giltzurin* edo *(h)este|(h)ertze* kasurako-, elikagaiak *-odoloste|odolki|tripot*, *lukainka|txistor|txorizo* edo *urdai|xingar-*.

Etxeko hegaztiei dagokiena da bigarrena. Oilo-oilarren, handi-txikien ize-nak *-oilo*, *oilar*, *oilasko*, *oilanda*, *txita-*, parte biologikoak *-piku|moko|mosko*, *(h)ego|(h)egal* edo *gangar|gandor|kukulin|küküla-*, prozesu biologikoak *-karkaxa|kokorazka*, *pikuka|koska-*, ekoizpenak *-arrautza|arroltze-*, egotegia *-oilotoki|oilategi-*. Gainerako hegazti batzuk ere aipu dira: antzara, ahate, uso eta beste.

Etxe-abere txikien artean, munta gutxiagoko batzuen ondoan (untxia), txakurrak eta katuak, eta baita ere erleak toki handixeagoa hartzen dute. Erlearen ingurukoak dira, adibidez: *erlauntz|kofoin*, *abao|abaraska|orraze* eta *argizari|ezko*. Azkenik, abereetan ar-emeen izen generikoak biltzen dira: *ar* eta *eme|urrixa|urrua*.

Liburukiaren bigarren partea populaketaren eta batez ere etxearen esparruari dagokio. Populatzeko mota diferentek: herria, eliz inguruko etxe-multzoa, auzoa (*bailara*, *kartiera*) eta baserria (*aldeatze|laborari-etxe|borda*) bereizten dira batetik. Etxe edo eraikuntza tipoak, hala nola gaztelua (*kastillo|jaregi|xato*). Biztanleen jabetza-mailak: jabea (*etxagun|ugazaba|nagusi*), errentadorea (*maizter|bordari|etxetiar*). Etxearen parte nagusiak: horma (*pareta|murre*), aurreko horma (*etxeurre|fatxada|aitzinalde|etxeaitzin*), zimendua, etxe atzea (*etxoste|etxegibel|gibelalde*), etxegintzako prozesuak (jausi, bota edo berria egitea), materialak (hala nola *kare|gisu*), etxearen estalkiak (teilatua), kalteak (*itogin|itaxur*) eta berritze-lanak, egitura nagusiaren osagaiak, hala nola, gailurra (*goiaga|bizkarzur*), frontala, pilarea (*poste|abe|orratz*), kapirioa (*gapirio|kobla*), ateak, leihoak. Etxearen barru-banaketa: ganbara (*kamara|sabai|selauru*), gelak (*kuartu|ganbera*). eta beste. Etxe barruko altzariak ere aipu dira: mahaia, eskilara (*zurubi*), zizailua (*txixillu|banku|zuzulu*), arasa eta beste. Logeletako

gauzak: maindire, estalki eta beste. Argi egiteko tresneria. Eta azkenik, etxearen erdiguneari, sukaldeari atxikitako suaren gaineko prozesuak.

Liburuki honen edukia erakargarri eta gogo-betegarri gertatuko zaio, ez bakarrik gure hizkuntzaren, herri-hizkuntzaren, gogo eta irrika duenari, baita ere herri jakintzaz, tradizioko herri bizierez kezka eta jakinmina duenari ere.

Neke askoren emaitza izanik, egileentzat eta Euskaltzaindiarentzat pozik handiena, berau erabiltzea eta kontsultatzea litzateke. Hala bedi.

Adolfo Arejita

EHHA-ren zuzendari akademikoa

2012-04-23